

Etnikai immundeficites szindróma*

PÉTER HUNČÍK

ETHNIC IMMUNE-DEFICIT SYNDROME

301.151

323.1(439)

327(439):323.113(4=945.11)

Social-psychological factors of Hungarian-Hungarian intra-ethnic relations. Minority policy of Hungarian governments after 1989. The Hungarian Advantage Law. Relationship of the mother country with the Hungarians living beyond its borders. Relationship of Hungarians living in minority position to the mother country – development and signs of the dependence relationship. Formation of minorities after joining the EU. Importance of the creation of the minority elite. Importance of the creation of minority institutions.

Dolgozatomban a magyar kisebbségpolitika eleddig elhanyagolt területével, a magyar–magyar kapcsolatok *szociálpszichológiai* tényezőivel kívánok foglalkozni. A szakemberek nagy része egyetért azzal, hogy az elkövetkező két esztendőben az lesz a magyar nemzeti politika egyik legfontosabb feladata, hogy felkészítse a határon túl élő magyar kisebbségeket az EU-csatlakozást követő változásokra. A politikusok a változások alatt elsősorban a kisebbségvédelem jogi kereteinek módosulására gondolnak, pedig ennél lényegesen többről van szó.

Annak ellenére, hogy az elmúlt években több olyan kutatás eredménye látott napvilágot, amely a többségi–kisebbségi viszony társadalmi-lélektani vetületeit boncolgatta (jómagam három könyv megírásában vettem részt: *Ellenpróbák (A szlovák–magyar viszony vizsgálata szociológiai és etnopszichológiai módszerekkel Szlovákiában)*, 1995; *Feszültség-előrejelző rendszer*, 1999); *Confidence building in the Carpathian basin*, 1999), a politikai elit nemigen vett tudomást ezekről a felmérésekről. Pedig ezek a kutatások sok érdekes eredményt hoztak a felszínre. Ebben az dolgozatban nem kívánok részletesebben foglalkozni a szlovák–magyar, illetve a román–magyar kapcsolatok közti eltérésekkel, azokkal a különbségekkel, melyek az eltérő történelmi háttér és szocializációs folyamat eredményeként jöttek létre. Ezzel kapcsolatban csupán annyit szeretnék leszögezni, hogy igenis vannak eltérések a két interetnikus kapcsolat között, és ennek a különbözőségnek egyik leképződése az, hogy a romániai magyarok és a szlovákiai magyarok nemzeti identitása is különbözik egymástól. Másképp látja és fogalmazza meg önmagát az Erdélyben élő magyar értelmiségi, mint a Szlovákiában élő kor- és sorstársa, másként viszonyul a többségi nemzethez, különbségek vannak a szociális távolságtartásban, az interetnikus kapcsolatok intenzitásában és gyakoriságában, a többségi nemzet percepciójában és megítélésében, valamint az auto- és heterosztereotípiákban.

* A szerző vitaindító dolgozatára lapunk következő számában visszatérünk.

Mindezekből arra lehet következtetni, hogy eltérések vannak abban is, ahogyan a szlovákiai, illetve romániai magyar kisebbségi polgár a magyarországi magyarokat látja és értékeli. A *Feszültség-előrejelző rendszer* című könyvben elemeztük a magyar–magyar intraetnikus kapcsolat néhány szociálpszichológiai tényezőjét, és rámutattunk arra, hogy különösen az 1989-et követő időszakban komoly változásokra került sor ebben a kapcsolatban. Az egyre intenzívebbé váló magyar–magyar kapcsolatok minősége az 1989-et követő társadalmi-politikai eseményeknek köszönhetően megváltozott, és ennek hatására egymás percepciójában és értékelésében is elmozdulás történt. Ne feledjük, hogy a hatvanas-hetvenes években a magyar–magyar kapcsolatok elsősorban a rokonlátogatásokra és szabadságolásokra korlátozódtak, viszont az 1989-et követő változások után egyre gyakoribbá váltak az üzleti és kereskedelmi jellegű érintkezések, és ezek nemegyszer „kijózanító” hatásúak voltak mind a két oldalon. Vége lett a mítoszokra és a szép emlékekre alapozott idealisztikus viszonyoknak, hiszen a kemény üzleti kapcsolatok mind a két oldalon felszínre hozták a negatívumokat is. Így talán érthető, hogy felmérésünkben a szlovákiai magyarok miért értékelték sok esetben negatívabban a magyarországi magyarokat, mint a szlovákokat.

Tudomásom szerint arról mindeddig nem készült átfogó felmérés és elemzés, hogy a magyarországi magyarok hogyan látják és értékelik a határokon túl élő magyar kisebbségeket. Egy komplex elemzés valószínűleg igazolná azt a feltevésemet, hogy a többségi nemzet percepciójában is hasonló „kijózanító” változások zajlottak le az elmúlt tíz-tizenkét év alatt.

A magyarországi politikai elit (és a közvélemény) viszont továbbra is abban a sémában gondolkodik, hogy a Kárpát-medence országaiban élő, magát magyar nemzetiségűnek valló emberek egy viszonylag egységes csoportosulást alkotnak, akiknek gondolatvilága, eszmerendszere, értékhierarchiája, nemzettudata, attitűdrendszere, szocializációja azonos.

Ez a homogenizáló látásmód természetesen felületes, és frusztrálja a kisebbségi sorban élő magyarokat, de emellett van egy káros hatása is, mégpedig az, hogy a környező országok többségi nemzeteit megerősíti abban a paranoid téveszméjében, mely szerint a magyarok egy titkos célért küzdő homogén csoportosulást alkotnak, tehát nem egy differenciált kisebbségként látják és értékelik a területükön élő magyarokat, hanem egy mindenben együttgondolkodó, közös célokért küzdő csoportosulásként fogják fel őket. (Lásd például a zsidókról szóló tévhitet, mely szerint a pesti boltost, a New York-i bankárt és a sydneyi színművészt egy láthatatlan, Jeruzsálemből mozgatott háló fogja össze közös céljuk, a zsidó világalalom megvalósításáért.)

Tehát már az alapelgondolás is téves, hiszen a kisebbségi létben élők jogi, társadalmi és személyi helyzetét végtelenen leegyszerűsítve, szimplifikálva látja és látatja, és ezen szimplifikáció nemegyszer mitizáló jellegű, tehát a vágyálmokra, illetve valós vagy vélt történelmi hagyományokra épül.

A kisebbségben élő magyarokat frusztrálja ez a magatartás, és azt a következtetést vonják le belőle, hogy a magyar politikai elit számára a határon túl élő kisebbségek problémája egyike az ún. erkölcsileg kötelező feladatoknak. Ebben a meggyőződésében megerősíti őket az 1990 óta használatos magyar nemzetpolitikai trend, amelynek mozgását leginkább az ingaóra kilengéseire lehet hasonlítani.

A kisebbségben élők kénytelen-kelletlen elfogadták azt a tényt, hogy a második világháborút követő négy évtizedben a magyar politika nem tudta (és a proletár in-

ternacionalizmus szellemében nem is akarta) lényegesen befolyásolni helyzetüket az utódállamokban. Ám azt már nehezebben fogadták el, hogy az anyaországi politikai elit és ennek hatására az egyszerű állampolgárok többsége gyakran még a pusztá létezésükről sem vett tudomást. Nem véletlen, hogy a kisebbségben élő magyarok egyik leggyakrabban hangoztatott sérelme ebben az időszakban (és még a kilencvenes évek elején is) az volt, amikor a magyar vámosok, hivatalnokok, bolti eladók, sőt néha még a rokonok is „lecseszkózták”, „lerománozták” őket, pedig ők úgy érezték, hogy turista- vagy rokonlátogatásuk idejére a valóságban az „övéikhez” jöttek Magyarországra.

Nem véletlen az sem, hogy a nyolcvanas évek elején hatalmas, már-már kultikus tisztelet övezte értelmiségi körökben Pozsgay Imrét, akiről úgy vélték, hogy ő az a magas beosztásban lévő magyar politikus, aki akar és tud segíteni a kisebbségben élő magyar értelmiségieken. És az sem véletlen, miért lett annyira népszerű az a néhány sportriporter, aki az olimpiai vagy világbajnokságok közvetítésének hevében azzal biztatta a magyar sportolókat, hogy most nemcsak otthon, de a határon túl is szurkolnak nekik. És 1988–1989-ben nem véletlenül lett a határon túli magyarság körében annyira népszerű az MTV Panoráma stábja, illetve a Magyar Rádió néhány tudósítója, hiszen ők voltak az elsők, akik részletesen beszámoltak a nagyközönségnek arról, hogy Szlovákiában, Romániában stb. valódi hús-vér magyar emberek élnek.

És természetesen az sem véletlen, miért lett olyan elementáris hatása Antall József ama kijelentésének, hogy ő lélekben 15 millió magyar miniszterelnökének érzi magát. A magyar miniszterelnök volt az első, aki verbálisan is megfogalmazta azt, hogy az anyaországi és a határokon túl élő magyarok között igenis van kapcsolat. Az Antall-kormány létrehozta a Határon Túli Magyarok Hivatalát (HTMH), és megalakított egy kulturális támogatási rendszert is, de a határon túli magyarság társadalmi helyzete mélyebb elemzésének hiányában – minden jó szándéka ellenére – a patetikus hangnem és az esetlegesség jellemezte a kormányzati ciklus nemzeti politikáját. Viszont a kisebbségi mentalitásra nagyon jellemző volt ennek a politikai kurzusnak a fogadtatása, vagyis az, hogy bár az első demokratikusan megválasztott magyar kormány nemzeti politikája alig tudott elrugaszkodni a verbális szinttől, ez már kevésbé érdekelte a határon túl élő magyar közvéleményt. Ami a kisebbségi sorban élő magyarokban nyomot hagyott, az a patetikus hangnemben megfogalmazott üzenet volt, mely szerint Budapesten igenis számon tartanak bennünket, figyelnek ránk, és ha kell, segítenek nekünk.

Horn Gyula kormányának kisebbségpolitikája az inga mozgását követve lendült ki, tehát ellentétes irányba. A szociálliberális koalíció politikusai a reálpolitika elveit hangsúlyozva félretették a patetikus hangnemet, és a nemzetközi jog normáihoz igazodva próbáltak tárgyalni a környező országok többségi vezetőivel. De az MSZP politizálásában továbbra is jelen voltak a hamis proletár internacionalizmus azon elemei, melyek szerint a kölcsönös előnyökön alapuló kétoldalú gazdasági, együttműködési stb. szerződések automatikusan magukkal hozzák a bizalom megszilárdulását és ezzel együtt a kisebbségi gondok megoldását is, míg az SZDSZ politikusai a jól ismert emberi jogok – polgárosodás – gazdasági fellendülés által behatárolt háromszögben vélték fellelni a probléma megoldását, csak éppen arról feledkeztek meg, hogy ezeknek a fogalmaknak a térség országaiban (Mečiar Szlovákiája, Milosevic Jugoszláviája, Iliescu Romániája, Kucsma Ukrajnája) szinte semmi súlyuk nem volt.

Kisebbségi körökben megelőlegezett bizalommal várták Orbán Viktor kormányának működését, azt, hogy a fiatal politikusok felismerik az előző kormányok hibás lépéseit, és végre rátérnek a helyes útra. Ehelyett az történt, hogy a Fidesz sem tudott lényegesen újat felmutatni a kisebbségi politikában. Igaz, hogy új megoldásokat keresett és talált is a kedvezménytörvény formájában, de ezt nem tudta megfelelően előkészíteni és megvalósítani, tehát az igazi, vagyis az ún. másodfokú változás helyett mindössze annyi történt, hogy visszalendítette az ingát az Antall-kormány által meghatározott irányba. Vagyis maradt a pátosz, jöttek az új retorikai fogások, növekedett az interetnikus és az intraetnikus (magyar–magyar) feszültség a térségben.

Az interetnikus feszültségről nem kell bővebben szólnunk, jelei ma is megtalálhatók a magyar–szlovák, magyar–román viszonyban. Kevesebbet hallhattunk a kedvezménytörvényt követő ún. intraetnikus bonyodalmakról. A híradásokban alig esett szó arról, hogy a kedvezménytörvény nyomán a környező országok magyar berkeiben újra fellángolt a kilencvenes évek elejére jellemző „Ki az igazi magyar?” színezetű vita.

Csak emlékeztetőül: a kilencvenes évek elején még három (sőt volt egy időszak, amikor négy) magyar párt működött Szlovákiában. Ezek a pártok a klasszikus európai normáknak megfelelő irányzatokat képviselték, tehát volt egy kereszténydemokrata, egy liberális és egy nemzeti-népi jellegű mozgalom az országban, és képviselőik természetesen a magyarországi politikai palettán is keresték partnereiket.

Az viszont már nem tekinthető olyan természetesnek, hogy a magyarországi politikai elit az országban éppen kialakult belpolitikai erőviszonyoknak megfelelően kezelte a határokon túl élő magyarok egyes politikai csoportjait, és ennek a sajtóban és közgondolkodásban meg is volt a visszhangja. A szlovákiai kisebbségi sajtóban pedig ebben az időszokban mindennapos szófordulat volt egymás leáruslózása, a történelem ítélszékével való fenyegetés.

1998-ban a Mečiar által elfogadtatott törvények értelmében a három magyar párt egyesült, és frigyükből létrejött a Magyar Koalíció Pártja (MKP). Mivel az akkori ellenzék politikai prioritása Mečiar populista pártvezér eltávolítása volt a hatalomból, valamint az ország, Szlovákia visszajuttatása az európai politikai vérkeringésbe, az MKP politizálásának egyik legnagyobb erénye az egységes fellépés volt, ezért a párton belül nem alakultak ki a politikai platformok. Az MKP egészen máig, vagyis több mint öt esztendőn keresztül erre az egységes fellépésre helyezte a fő hangsúlyt, és ennek egyik pozitív mellékhatása az lett, hogy a magyarországi belpolitikai csatározások hullámverése most nem okozott olyan belső viharokat a szlovákiai magyarok körében, mint 1998 előtt.

Tehát az Orbán-kormány időszakában talán emiatt is olajozottabb volt a szlovákiai magyar–magyar párbeszéd, amely aztán csak a kedvezménytörvény bevezetésének időszakában kapott ismét olyan felhangokat, melyek szerint magyar ember csak az lehet, akinek van magyarigazolványa. Akinek nincs, az gyáva vagy nem igazi magyar. A választási előkészületek során (2002-ben) voltak olyan vélemények is, melyek szerint a párt listáján csak olyan jelöltek szerepelhetnek, akik már kiváltották magyarigazolványukat.

Személy szerint semmi bajom sem lenne az ún. magyarigazolvánnyal, ha az

a) kizárólagosan szimbolikus jelentőségű lenne, melyhez szimbolikusnak tűnő, ám néha gyakorlati jelentőségű előnyök kapcsolódnának;

b) valóban a magyar nemzetrészek egyenrangúvá tételét szolgálná, vagyis a ket-tős állampolgársággal járna együtt.

Jelen formájában viszont infantilizáló hatása van a kisebbségekre, mert a lényeges dolgokat nem oldja meg, csak azt a kóros anya–gyermek kapcsolatot erősíti, melynek káros hatásaitól a kisebbségek már hosszú ideje szenvednek.

Kérdés, hogy kinek van erre szüksége? Úgy gondolom, hogy nem is annyira a kisebbségeknek, mint inkább a kapcsolatban magasabb rendű szerepet játszó anyának.

Az említett ingaeffektusnak pedig erozív hatása van a kisebbségekre, és joggal kelti (elsősorban értelmiségi körökben) azt az érzést, hogy az anyaország számára a határon túli magyar kisebbségek kérdésének megoldása nem olyan prioritás, melynek megoldásában konszenzus lenne Magyarországon, hanem igenis egy pontosan körülhatárolható, négyéves választási ciklusokra osztható pártpolitikai kérdés, akár az adók vagy a privatizáció ügye.

Megfelelő retorikával természetesen jól kozmetikázható ez a probléma is, és a kisebbségi közvélemény végül is elhiszi azt (hiszen tehet-e mást?), hogy mindegyik magyar kormányzat tenni akar az érdekében valamit. Emlékezzünk csak vissza a választások után elhangzó kisebbségi reagálásokra, amikor a határon túli magyar politikusok uniszónóban mondják a szabványszöveget, mely szerint a kisebbségeknek a mindenkori magyar kormánnyal *kell együttműködniük!* Ám a lényeg, hogy *miben, minek a megvalósításában kell együttműködni*, továbbra is rejtve maradt.

Mintha az ingaeffektus kigondolói épp azt szeretnék belesulykolni a kisebbségi vezetőkbe, hogy automatikusan, spontán módon, a dolog lényegére való rákérdezés nélkül fogadják el azt a kapcsolatot, melyet az anyaország kínál fel számukra.

A Kárpát-medencében élő magyar kisebbség a világháborút követő négy évtizedben többszörös infantilizáción esett át. Elsősorban infantilizálta őt a kommunista hatalom ideológiája (természetesen nemcsak őt, hanem a többségi nemzeteket is). Másodsorban infantilizálták őket a kommunista országok többségi nemzetei is, hiszen meggátolták mind az egyéni, mind az intézményes fejlődésüket. A hivatalos érintkezésben anyanyelvüket nem használhatták szabadon, korlátozták a magyar személy- és helységnevéhasználatot. Csehszlovákiában még a kisebbségek megnevezését, vagyis a terminus technicust is oly módon változtatták meg, hogy annak frusztráló és infantilizáló hatása legyen. A magyar (német, ukrán, lengyel stb.) kisebbséget ugyanis nem nemzeti kisebbségnek, hanem nemzetiségi kisebbségnek titulálták, és ezzel minőségi alárendeltségüket is hangsúlyozni akarták. Az államilag engedélyezett és irányított intézményeken kívül (pl. Csemadok) a kisebbségek nem hozhattak létre nemzeti-etnikai jellegű csoportokat, kulturális, érdekvédelmi és szakmai testületeket, így nemzeti identitásuk, önértékelésük súlyos károsodást szenvedett. Ezek a gátló intézkedések mind azt szolgálták, hogy a kisebbségi ember tudatosítsa, hogy önálló társadalmi életre képtelen, hogy egyetlen lehetősége egy szoros, függő viszony kialakítása a többségi nemzettel, mert csakis a politikai haza domináns nemzetével együttműködve képes funkcionálni. Ez a kényszerű dependens kapcsolat természetesen rendkívül erősen frusztrálta a kisebbségi magyarokat, és ellenérzést váltott ki belőlük a domináns nemzettel szemben. A többségi nemzethez fűződő kapcsolat negatív hatásait megpróbálták valamilyen módon ellensúlyozni. És ezt az ellensúlyt épp az anyaországban találták meg. De a Magyarországhoz fűződő kapcsolat nemcsak ellensúly volt, hanem egyben csapdahelyzet is.

Mert annak a történelmi-politikai helyzetnek, pontosabban az ebből fakadó tudatnak, hogy a Duna túlsó partján igenis van egy igazi haza, az anyaország, amelyik

nehéz helyzetében segítségére siet vagy bizonyos komplikált feladatokat elvégez helyette, ugyancsak infantilizáló hatása volt a kisebbség számára. Hiszen érzelmileg is azonosulni tudott azzal a gondolattal, hogy valahol távol, az olimposzi magaslatokban létezik egy valódi főváros, Budapest, ahol magyar nyelven játszanak a színházakban és mozikban, ahol az utcán nyugodtan és hangosan használhatja az ember az anyanyelvét, ahol megértik a gondjait és a vicceit is, és ahol a rendőrrel, sőt még a titkosrendőrséggel is bátran megbeszélheti a dolgait (a közlekedési kihágásait vagy akár a kommunista rendszert érintő kifogásait), hisz az is egy magyar ember, akárcsak mi, tehát segíteni fog.

A két utóbb említett infantilizáció között tehát annyi a különbség, hogy az egyik negatív, a másik pedig pozitív előjelű infantilizációnak fogható fel.

Az ideológiai előjelű infantilizáció – bár hatásfokában nem volt kisebb – mégis kevésbé frusztrálta a kisebbségeket, mint a többségi nemzet részéről történő hasonló folyamat. Ez érthető is, hiszen az ideológiai hatás homogén módon érintette a béketábor valamennyi állampolgárát. Ezzel szemben a többségi nemzet részéről megnyilvánuló infantilizációnak diszkriminatív jellege volt, mely kimondottan az etnikai kisebbségek (esetünkben a magyar minoritás) ellen irányult. Érthető tehát, hogy a kisebbségben élő magyaroknak az anyaország felé kiépített érzelmi kötelékei az évek során miért nem gyengültek lényegesen.

Az első világháborút követő húsz év során Kelet-Közép-Európában a „mindent vissza”, ill. a „csonka Magyarország nem ország” szellemisége volt a jellemző. A kisebbségi sorban élő magyarok nap mint nap azt látták, tapasztalták, hogy a magyar politikai elit küzd értük. Érzelmi kapcsolatuk az anyával (anyaországgal) megerősödött, és ezen az sem változtatott, hogy az anyaországhoz való visszacsatolás után, 1938–1945 között a hazai politikai vezetés gyakran mostohán bánt velük, és a világháborút követően – ismét kisebbségi sorsba kerülve – kemény megtorlásban volt részük minden környező államban.

A szocialista tábor időszakában a kisebbségi kérdés egészen más dimenzióban jelent meg. Az olyan fogalmak, mint nemzet, nemzeti kisebbség, nemzeti identitás eltűntek a közbeszédből, és a háborút megelőző korszakért mintegy vezeklő magyar kommunista vezetők élen jártak abban, hogy a proletár internacionalizmus szellemisége véglegesen gyökereket eresszen a régióban. A fentebb említett, többségi nemzetek által végzett kisebbségellenes lépéseket (kitelepitések, áttelepitések, majd az enyhébb formában megnyilvánuló diszkriminációt – a kisebbség infantilizációját) a folyamat szerves részének tekintették, melyet Magyarország területén ők maguk is nap mint nap alkalmaztak saját kisebbségeikkel szemben.

Csakhogy akár a mai politikai elit, ők is megfeledeztek azokról a lélektani száklakról, azokról a néhány évtized alatt létrejött, ámde mégis kitörölhetetlen érzelmi nyomokról, melyek a magyar kisebbséget a magyar nemzethez kötötték. És ahogy mélyült és szélesedett a szakadék Magyarország és a környező államokban élő magyarok között, úgy szövődött Pomádé király ruhájának mintájára láthatatlan szövetelekként a selyemfonál, amely a felhők ködébe vesző Budapestet kötötte össze a Felvidékkel, Erdéllyel, a Vajdasággal és Kárpátaljával. A kisebbségi magyar úgy viselkedett, mint az a mostohagyerek, aki képtelen elfogadni sorsát, és mítoszokat teremt a hűtlen anyáról. A kisebbségben élő határon túli magyarok érzelmi megnyilvánulásai búvópatakként törtek a felszínre egy-egy olyan társadalmi történést (az 1956-os forradalom), sporteseményt (az 1954-es labdarúgó-világbajnokság döntője, olimpiák, világbajnokságok, illetve olyan sportesemények alkalmával, ahol Magyar-

ország küzdött a politikai haza sportolóival), néhány irodalmi és művészeti alkotás (Szász György, Görgey Gábor, Nemeskürty István, Kodály Zoltán stb. művei, melyekben expressis verbis papírra kerültek olyan kifejezések és nevek, mint Felvidék, Rozsnyó, Erdély, Galánta Kolozsvár stb.) kapcsán, melyben az anyaország vagy saját nagyszerűségét, bátorságát nyilvánította ki, vagy nyilvánosságra került/kerülhetett az évtizedek óta rejtegetett titok, tudniillik az, hogy az anyaország és a kisebbségi magyarok között igenis létezett és még most is létezik kapcsolat.

Ez az érzelemkinyilvánítás négy évtizeden át egyoldalú volt, hiszen csak a gyermek sikoltott fel örömeiben, hogy újra fényes glóriával a feje körül láthatja anyját. A hetvenes években nagyon boldogok voltunk, mert világszerte úgy emlegették a Kádár-rendszert, mint legvidámabb barakkot, és mi, kisebbségiek ezt komoly elégtétellel a saját sikerünként vettük tudomásul. Az meg már a kilencvenes évek legelején történt, hogy egy barátom a szlovák–magyar határon átkelve elégedetten dörzsölte a kezét, amikor látta, hogy a forint a koronához képest megerősödött. Igaz, hogy a pénzbeváltásnál emiatt ő kevesebb forintot kapott szlovák koronájáért, de ez eltörpült amellett az érzés mellett, hogy Magyarország pénzügyi helyzete Szlovákiához képest javult. Az anyaországhoz fűződő hűség kinyilvánításának jeleként foghatjuk fel annak a kisebbségi politikusunknak az esetét is, aki immár 13 esztendeje tagja a (cseh)szlovák törvényhozásnak, de parlamenti szűzbeszédét a mai napig nem mondta el. A magyar Országgyűlésben viszont már többször felszólalt, ezzel is jelezve érzelmi és politikai kötődését az anyaországhoz.

A magyar politikai elit viszont csak a rendszerváltást megelőző egy-másfél évben változtatott magatartásán, és vette magának a bátorságot, hogy legalább a kirívó esetekben nyilvánosan is kiálljon a kisebbségi magyarok mellett (de akkor is csak Ceausescu Romániájával szemben).

Tehát az 1989-et megelőző időszak magyar–magyar viszonylatában kialakult patológiás lélektani kapcsolatrendszerért, azért, hogy kialakult egy ún. dependens (függő) viszony az anyaország és a kisebbségiek között, egyértelműen a kisebbségi magyarság a „felelős”. Magyarország, az anyanemzet „mindent megtett” azért, hogy mostoha sorba került gyerekei (a kisebbségi magyarok) végleg elfelejtsék őt, de hát istenem, ilyen a gyermeki lélek, ez nem valósult meg.

A lélektan szerint a dependens viszony leggyakrabban a domináns szülő és engedelmese gyermeke között alakul ki, de sokszor a helyzet teremt patológikus állapotokat. Véleményem szerint a második világháborút követő időszak Magyarországot semmiképpen sem jellemezhetjük azzal, hogy domináns módon viselkedett volna gyermekével szemben. Annál fontosabb szerepet játszott a patológiás viszony kialakulásában az adott politikai helyzet által lehetővé vált mód, ahogy az utóállamok többségi nemzetei viszonyultak a magyar kisebbséghez, vagyis az a tény, hogy a második világháborút követő első időszakban a teljes jogfosztottság, később pedig a diszkrimináció, az asszimiláció és az infantilizáció keményebb, majd lágyabb módszereit alkalmazva viszonyult a területén élő magyarokhoz.

A kisebbség szeretetigényét a politikai haza (nevezünk apának) nem elégítette ki, ezért nem véletlen, hogy az anyaország felé fordulva kereste azt, és Magyarország (az anya) szeretetének elnyerése érdekében olyan dolgokra is vállalkozott, melyek sokszor megalázóak voltak számára. A kisebbségnek ez a fokozott szeretetigénye gyakran olyan helyzetekben is megnyilvánul, melyek egyáltalán nem emocionális jellegűek. (Emlékezzünk csak a kisebbségi magyarok oly gyakran használt szöfordulataira egy-egy kedvezőtlen politikai döntés, helyzet után: ezek [szlovákok, románok]

nem szeretnek bennünket.) Sokszor még a koalíciókötés, a hosszú távú politikai együttműködés esetén is ez a szeretetnélküliségre való utalás volt az egyik fő argumentum a döntés meghozatalánál.

A kisebbség az anyaországban mindenható, mágikus erőt keres, amellyel legnehezebb helyzeteit is megoldhatja. De még az egyszerű, rutindöntések esetében is folyamatos megerősítést, részletekbe menő tanácsokat vár tőle. Képtelen autonóm módon viselkedni, hisz épp a magánytól való félelem a fő problémája. Ez a félelem az oka annak is, hogy jogérvényesítő képességeit sem fejlesztette ki, ehelyett inkább lekicsinyíti saját gondjait, és saját problémáit sem akarja észrevenni, igyekszik a dolgoknak csak a jó oldalát látni és láttatni. Elsajátítja az alárendelt szerepet, azt, hogy hogyan kell a döntéseket másokra bízni, és ezzel saját sorsának alakulásából is kivonja magát. Egy bizonyos idő után a passzivitás és az alárendeltség válik fő jellemvonásává.

Végül is önsors rontó ördögi kör alakul ki, melynek fő elemei az önbizalomhiány, a kishitű önértékelés, a kapaszkodó-csüngő kapcsolat utáni vágy és az a viselkedésmód, amely a későbbi kapcsolatokban is domináns-szubmisszív formában ölt testet.

Azzal kezdtem dolgozatomat, hogy az elkövetkező két esztendőben az lesz a magyar nemzeti politika egyik legfontosabb feladata, hogy felkészítse a határon túl élő kisebbségeket az EU-csatlakozást követő változásokra.

Ha Magyarország valóban effektív kapcsolatot akar kiépíteni kisebbségeivel, akkor először is tudnia kell, hogy kik azok a csoportok, akiket eddig egységesen, homogenizáló látásmóddal kisebbségeinek nevezett. Tehát minél előbb egy átfogó felmérést, majd egy szakszerű elemzést kell készítenie annak érdekében, hogy pontos képet nyerjen a határokon túl élő magyar kisebbségek egymástól különböző szükségleteiről, elvárásairól, szocializációjáról, a politikai hazához (Szlovákia, Románia stb.) és a kultúrközösségéhez (magyar nemzet) fűződő viszonyáról. Egy ilyen kutatás rádöbbenené a politikai elit tagjait arra, hogy az egységes magyar nemzeti politika mint olyan szemfényvesztő szimplifikáció, tehát megvalósíthatatlan.

A kutatás eredményei arra is rádöbbenének a magyar politikai elit tagjait, hogy újra kell értelmezni a kulcsszó: az anyaország (anyanemzet) tartalmát és jelentését. Elismerem, hogy a fent vázolt lélektani fejtegetések validitását csakis egy szociálpszichológiai jellegű kutatással lehet egyértelműen bizonyítani. De egy ötven éve kisebbségi sorban élő értelmiséginek az a hipotézise, mely szerint a magyar kisebbség még ma is kettős függő viszonyban él, és az anyaország–kisebbség viszony jelenlegi értelmezése ezt a függőséget (és vele együtt a kisebbség további infantilizációját) tovább fokozza, talán jó kiindulópont lehet egy ilyen vizsgálódáshoz.

A magyar politikai elitnek, párthovatartozástól függetlenül, hozzá kell látnia ahhoz, hogy ezt a függő viselkedésmódot a maga részéről megszüntesse. Különben a magyar kisebbségnél már a közeljövőben megjelenik a címben jelzett *etnikai immundeficités szindróma (EIDS)* összes szimptomája.

Vagyis a fentiekben leírt és ott az anyaországra vonatkoztatott tünetek a minden napok gyakorlatában elevenednek meg, tehát akkor is, ha a kisebbség az adott ország többségi nemzetével kerül konfrontatív helyzetbe. Viselkedéspalettájáról ugyanis hiányoznak azok a sztereotípiák (védekező- vagy immunmechanizmusok), amelyek biztosítanák, hogy nemzeti identitását a megváltozott körülmények között is hatékonyan meg tudja ővni.

Az EU-csatlakozás után kisebbségi szempontból valószínűleg furcsa helyzet áll elő. Azokban a környező országokban, melyek nem lesznek az EU tagjai, nem követ-

kezik be lényeges változás a többség–kisebbség viszonyában, s marad a jelenlegi, helyenként konfrontatív jellegű kisebbségpolitika. Tehát az ott élő magyarok a több mint nyolc évtized alatt elsajátított védekező mechanizmusaikat felhasználva továbbra is relatíve effektív módon alkalmazzák majd ezeket a sztereotípiákat identitásuk megőrzése érdekében.

A csatlakozást követő új helyzetben paradox módon épp azt a két kisebbséget fenyegeti majd a nagyobb veszély, amelyek politikai-társadalmi-gazdasági szempontból jobb, de vadonatúj helyzetbe kerül majd, ahol a kisebbségi kérdés megoldásában nem lesznek történelmi tapasztalatai, tehát a Szlovákiában és Szlovéniában élő magyarokat.

A mérleg egyik serpenyőjében ugyanis ott lesznek az Európai Unió tagsággal együtt járó új és vonzó körülmények (konformitás, szabad munkavállalás stb.), a másikban pedig a nemzeti identitás megőrzésével járó, a nyílt konfrontációt és durva asszimilációt ugyan már tartalmazó, ám meggyőződésem szerint a közeljövőben nem sokat változó, mindennapos kínlódások. És nem biztos, hogy az ipolysági, dunaszerdahelyi magyar a kisebbségi iskoláért folytatott harcot fogja választani a jólét helyett.

És afelől se legyenek illúzióink, hogy Magyarország, az EU újdonsült tagállama, kisebbségpolitikai ügyekben hatékonyan tud majd fellépni Szlovákiával, ill. Szlovéniával, az EU másik két újdonsült tagállamával szemben. Ahogyan Ausztria kivonta magát a kedvezménytörvény hatálya alól, ugyanúgy fog cselekedni ez a két ország is. És ha nem akarjuk, hogy ugyanolyan folyamat játszódjék le a magyar kisebbségnél e két országban, mint Ausztriában, akkor komoly változásokra van szükség a magyar kisebbségpolitikában.

Elsősorban autonóm kisebbségi elitre lesz szükség. Olyan komplex módon képzett értelmiségi rétegre, amely anyaországi szakmai segítség nélkül is képes az önálló munkára, valamint arra, hogy ebből a munkából tisztességesen meg tudjon élni és szülőföldjén adekvát szakmai karriert is befuthasson.

Természetesen nem arra gondolok, hogy a társadalom minden szegmensében meg kell teremteni az értelmiségi réteg etnikai pandanját, de vannak olyan szakterületek (szociológia, etnológia, nyelv kutatás, oktatás stb.), amelyek nélkül egy adott kisebbség nem tud teljes életet élni. E körülmények egyik előfeltétele a megfelelő képzés és vezetés, a másik pedig a megfelelő intézményi háttér kialakítása. A kisebbségi körülmények között dolgozó értelmiségiek számára olyan intézményrendszerre van szükség, amelyben az adott munkafolyamatok, kutatások teljes egészében elvégezhetők. Tehát szakítani kell azzal a gyakorlattal (támogatási rendszerrel), amely bedolgozóként foglalkoztatta a magyar szakértelmiség tagjait, vagyis úgy volt szervezve, hogy a kisebbségi kutatók csak részfeladatokat tudtak elvégezni, az anyag végső feldolgozása, a kutatás összegzése Budapesten történt.

Ennek az új rendszernek elengedhetetlen feltétele a megfelelő intézményi háttér finanszírozása. Tehát újra kell értékelni az intézménytámogatási rendszert, és arra kell törekedni, hogy az ún. utódállamok mindegyikében létrejöjjön szakterületenként legalább egy, a modern tudomány követelményeinek minden szempontból megfelelő kutatóintézet, melyben a kisebbségi magyar tudósok, kutatók az európai követelményeknek megfelelő körülmények között, az európai tudományos kritériumoknak megfelelően dolgozhatnak.

A jelenlegi körülmények között a kisebbségi magyar értelmiségi igazi tudományos karriert szülőföldjén nem tud befutni, erre csak Magyarországon (ill. szülőföldjén, ám nem magyar intézetben) van lehetősége. Ha nem változnak a körülmények,

akkor 2004 után még több kisebbségi magyar kutató keres majd teljes körű érvényesülési lehetőséget magának nemcsak Magyarországon, hanem az EU más országaiban is, és így a kisebbség vezető réteg nélkül marad, tehát asszimilációja felgyorsul. (Már maga a minta, vagyis az, hogy az értelmiségi réteg máshol keresi boldogulását, facilitáló hatással lehet erre a folyamatra.)

További fontos feladat, hogy Magyarország a jövőben intenzíven támogassa a kisebbségek jogérvényesítési, döntéshozatali és önállóságának megerősítését célzó törekvéseit. Ezzel összhangban kerülnie kell minden olyan mozzanatot, megnyilvánulást, melyet a kisebbség úgy értékelhet, mint az anyaország (akár jóindulatú) beavatkozását sorsának irányításába.

Ebből a szempontból érdemes végiggondolni, hogy milyen indítékkal jött létre és milyen szellemiségben dolgozik a Határon Túli Magyarok Hivatala (HTMH) és a Magyar Állandó Értekezlet (Máért).

Tudomásom szerint mind a két intézmény elsősorban a kisebbségi magyar politikai elitet tekinti fő partnerének. A hivatalos indoklás szerint azért, mert ők a kisebbségi magyarság demokratikusan megválasztott képviselői. A dolog így rendben is lenne, csakhogy ebben a magyarázatban is van néhány komoly buktató.

Először is a kisebbik probléma a már többször említett szimplifikáció csapdája. A Kossuth-díjas kisebbségi író, a Munkácsy-díjas képzőművész, az európai hírű orvos kutató stb. épp szakmájából fakadóan soha sem lesz demokratikusan választott képviselője a kisebbségnek, mégsem mondható, hogy ne lenne megfelelő reprezentánsa a magyar minoritásnak. Továbbá ha mi kisebbségiek a magyar nemzettel mint kulturális közösséggel vagyunk egyek, akkor Magyarország miért a kisebbségi politikai elittel épít ki elsőrendű kapcsolatot?

Ebben a furcsaságban engem nem az irritál elsősorban, ami a szlovákokat, románokat, szerbeket irritálhatja, vagyis hogy a szlovák parlament alelnöke, a jugoszláv és szlovák miniszterelnök-helyettes, valamint a román, jugoszláv, szlovák parlament több képviselője vajon miről konzultálhat állandó jelleggel Magyarország miniszterelnökével és más közjogi méltóságával. És nem is az az ellentmondás frusztrál, hogy ezek szerint még sincs minden rendben azzal a hivatalos magyar állásponttal, mely szerint a magyar politika úgy tekint a határon túl élő kisebbségeire, mint egy kulturális közösség elválaszthatatlan tagjaira, jöllehet a valóságban mást tesz.

Ami engem valóban aggaszt, az az a felismerés, hogy az ilyen kapcsolat nem az anya és gyermeke közti dependencia megszüntetésére irányul, hanem ennek épp ellenkezőjét teszi. És ismét felteszem a kérdést: Qui prodest?

A magyar politikai elit ugyanis ezzel a magatartással azt sugallja a felnőttkorban lévő (felnőttkorba lépő?) gyermekének, hogy nem kell félnie, bármi is történjék, az anya itt van.

És még mit? Talán hogy segít, ha kell? Vagy csak meghallgat? Vagy ha baj van, hozzá bármikor visszatérhetsz? Vagy csupán gesztust gyakorol? Vagy talán épp az anyának van szüksége minderre, hogy anyai identitása megerősödjön?

Mert tény és való, gyermekei ma már házaseletet élnek. Azt ugyan keserű szájjal elmondhatjuk, hogy ez bizony afféle kényszerházasság volt, de a tényeken ez mit sem változtat. Azok a konkrét gyermekek, akikkel az anya a Magyar Állandó Értekezleten tárgyal, tulajdonképpen nem panaszkodhatnak, hiszen egyikükből képviselő, a másiktól miniszter, a harmadiktól kormány- (vagy parlamenti) alelnök lett. Nem biztos, hogy az anya mellett is ilyen karriert futottak volna be.

Valószínűleg Bugár, Csáky, Markó és a többi gyermek tudatosította is a tényeket. Nem tudom róluk elképzelni, hogy valódi házassági ügyekben Állandó Értekezlet formájában folyamatos konzultációt folytatnának édesanyjukkal a családjukat (ne adj' isten a feleségüket) érintő dolgokról, hisz a felnőtt ember nem tesz ilyet. Az ember édesanyjával megbeszélheti a karácsonyi ünnepek menetét, a születésnap programot, de már a család nyaralását sem vele fogja megvitatni, nemhogy a komolyabb családi ügyeket. És egy igazi anya ezen nem sértődik meg. Igaz, hogy miniszterelnök-helyettessé (államtitkárrá stb.) lett gyermeke neki örökké „kisfiam” marad, de azt is tudja, hogy ez csak az ő szívében és emlékeiben van így. És ha gyermekének segítségre van szüksége, akkor az igazi anya nem sokat kérdezősködik. Végiggondolja magában a dolgokat, megnézi, milyenek a lehetőségei, aztán ellenszolgáltatás nélkül segít gyerekein.

Ha viszont a HTMH és a Máért továbbra is a kisebbség politikai elitjével tart fent állandó kapcsolatot, ezzel azt a lélektani üzenetet küldi felé, hogy nem tartja őt még elég érettnek az önálló életre, magának a kisebbségnek meg azt sugallja, hogy az politikailag (és nem kulturálisan!) továbbra is hozzá tartozik, és számíthat a segítségére.

A képviseleti demokrácia korában Magyarországnak az a lépése, hogy a kisebbségi magyarok törvényesen megválasztott képviselőivel kommunikál és tart fent kapcsolatot, egyfelől logikus és szabályszerű. Arról valóban nem Magyarország tehet, hogy az elmúlt tizennégy esztendő alatt a kisebbségi magyarok nem tudtak teljes mértékben kiépíteni olyan szakmai és érdekvédelmi intézményrendszert, amely szintén a képviseleti demokrácia elvei szerint működik, és teljes mértékben reprezentálja a kisebbségi magyar társadalom többi, nem politikai szegmensét is. (Valószínűleg ez a hiány is a többször említett infantilizáció rovására írható.) A kisebbségben élő magyaroknak arra kell törekedniük, hogy minél hamarább kiépítsék és hatékonyá tegyék ezt az intézményrendszert, majd el kell érniük azt is, hogy a magyar–magyar párbeszédben ezek a nem politikai jellegű intézmények is helyet és szerepet kapjanak. És Magyarországnak segítenie kell abban, hogy ez a folyamat minél hamarabb megvalósuljon.

Kelet-Közép-Európa kisebbségei hajlamosak a mítoszképzésre és az álmodozásra. De a mesevilágban élő ember gyakran kivetíti álmait a való világba is, és ilyenkor képtelen adekvát módon reagálni környezete kihívásaira. Pedig Kelet-Közép-Európában a kisebbségeknek még sokáig szükségük lesz a gyors és hatékony védekező- és válaszreakciókra.

Magyarország pénzügyi támogatására természetesen továbbra is szükség lesz a különböző kisebbségi jellegű szervezetek megvalósításához, az intézmények működéséhez, az ösztöndíjak stb. fedezéséhez. De ezek a támogatások semmi esetre sem kötődhetnek politikai kritériumokhoz (ahogyan az elmúlt 13 esztendőben a támogatások többsége történt, vagyis a szűkkeblű pártpolitikai aspektus vagy a klientelizmus alapján). A támogatási rendszer szellemisége nem változhat a parlamenti ciklusok szerint váltakozó kormányzatok különbözőségeivel együtt. A támogatások egyetlen feltétele az életképes, a kisebbség érdekeit szolgáló tervezet és a megadott célra történő korrekt felhasználás lehet, nem pedig az, hogy Magyarországnak és ezen belül egy szűk politikai/gazdasági stb. csoportosulásnak épp mire/kire van szüksége.

És végül nagyon fontos, hogy Magyarország egyértelmű, reális és félreérthetetlen üzenetet küldjön a környező országokban élő kisebbségeinek, és rajtuk keresztül pontosan dekódolható üzenetet juttasson el ezen országok politikai elitjének és az egész civilizált világnak arról, hogy 2004-ben (és a későbbiekben) történjék bár-

mi is, a határain kívül élő magyarokat a magyar kulturális közösség egyenrangú részének tartja, és anyanyelvének, nemzeti önazonosságának, kultúrájának megőrzését célzó törekvéseit minden körülmények között támogatni fogja. Ennyit. Sem kevesebbet, sem többet. Mert ez Magyarország, a magyar nemzet és nemzetrészek, valamint egész Európa érdeke.

PÉTER HUNČÍK

ETHNIC IMMUNDEFICIT SYNDROME

The author in his research focuses on the Hungarian-Hungarian relationship from a social-psychological aspect. He points out that prior to 1989 Hungary was not able to practice a real national politics towards the ethnic Hungarians living outside the borders. In 1989 a serious political and social turning point came about in Central-Eastern-Europe. Due to this change the political elit in Hungary more and more often discussed the destiny and present situation of the ethnic Hungarians. The author talks about these political manifestations and suggests that in most cases solemn tone and a simplified approach was dominant instead of well-functioning solutions. The paper also talks about the so called Hungarian advantage law and its psychological aspects. The author analyzes the relationship between the mother country and the Hungarians living outside the borders after the W. W. I. and the Trianon-pact. He points out that it was a dependent relationship on the part of ethnic Hungarians with all its negative side effects. However, the Hungarian national politics keeps alive and feeds this dependency. This situation keeps the ethnic Hungarians in infancy. The group of symptoms that was brought about by dependency and by this state of infancy is called EIDS (ethnic immunodeficit syndrome) by the author. Due to – EIDS – ethnic Hungarians lack many important defensive mechanisms that would help them to communicate, cope and manage their relationship with the political majority. In 2004, certain countries, like Slovakia and Slovenia will join the EU, while others, like Romania and Serbia, will not. The author talks about the situation of the Hungarians living in these countries after joining the European Union. Is it possible to practice a unified Hungarian ethnic politics under such circumstances? The author suggests to the political elit to carry out a comprehensive research in order to get a clear picture about the real needs and expectations of ethnic Hungarians; and also to find out how do Hungarians living in Hungary see the Hungarian minority living outside the borders.